

ПРИОБЩАВАЩОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Иван П. Иванов

THE INCLUSIVE EDUCATION

Ivan P. Ivanov

ABSTRACT: In the article are presented the basic principles of inclusive education in schools.

KEYWORDS: Inclusive Education, Inclusive School, Inclusion

ДВА МОДЕЛА НА РАБОТА С ХОРАТА С УВРЕЖДЕНИЯ. Известни са два модела на работата с хора с увреждания – медицински и социален, като до 70-те години на ХХ век първият е доминиращата парадигма в света.

МЕДИЦИНСКИ МОДЕЛ. Според него, основната пречка за участието на хората с увреждания в обществения живот е техният физически, сензорен или интелектуален недъг (болест, дефицит). Затова е необходимо да съществуват „специални” (и по същество сегрегирани) места за обучение, работа или живеене на хората с увреждания. За модела са характерни термини като: *освидетелстване, интеграция, подпомагане, специални грижи, лечение, рехабилитация.* [Л.Бартън, 2005] В образованието, децата с увреждания се определят като деца със „специални образователни потребности” (СОП), термин, заимстван от Великобритания, където добива популярност в края на 70-те години на ХХ век. Докато в света се водят оживени дебати и вече е натрупана значителна критика относно ползата от употребата му, у нас той се радва на всеобщо одобрение. Най-разпространените критики по отношение на СОП са: тенденцията да се поставя знак за равенство между деца с увреждания и деца със СОП; че СОП обяснява разликите в ученето единствено с характеристиките на детето; СОП, или по-общо, „специален” се превръща в етикет, с лекота пришиван на всеки, който се различава по някакъв начин от „нормата”. [Л.Ангелова, 2007]

СОЦИАЛЕН МОДЕЛ. Според него, институционалните, идеологическите, структурните и материалните инвалидизиращи бариери в обществото са основополагащи за съществуващия обществен ред. Уврежданията са социална конструкция, в различните исторически периоди и при различен културен контекст са означавали различни неща и отношението към хората с увреждания е много разнообразно както в официален политически план, така и като обществени нагласи. Непригодените, недружелюбни и дори враждебни материални условия и социални взаимоотношения създават маргинализиране, обезвластяване и изключване на хората с увреждания и имат трайно акумули-

раш ефект. Увреждането води до ненужно изолиране и изключване от пълноценно участие в живота на обществото. Хората с увреждания са потисната социална група, подложена на дискриминация, стигматизиране и изключване. Въпросът е за човешки права и социална справедливост.

Увреждането не може да е грижа на индивида, нито пък е болест, която изисква активно лечение.

Социалният модел насочва вниманието към бариерите (пречките) в средата - социални, икономически, културни и политически – които пречат на хората и не гарантират тяхната равнопоставеност.

Образованието на децата с увреждания не трябва да се свързва с полагане на специални грижи, а със създаване на среда и култури, гостоприемни за всички деца. Използва се понятието **“пречки пред ученето и участието”**, а не понятието СОП. [Л.Бартън,2005; Т.Буут,2011; Л.Ангелова, 2007]

ПРИБОЩАВАНЕ. Приобщаването (*inclusion*) е водеща ценност в съвременното демократично общество, основополагащ термин за социалния модел. То се свързва с демократичното участие и с други фундаментални принципи на демокрацията като: зачитане на различията, плурализъм и равнопоставеност. Участието на всеки човек в общите дела е безусловно право и важен ресурс, независимо от неговия пол, увреждане, раса, етническа принадлежност, религия, възраст, сексуална ориентация и т.н. Затова и политиките са насочени към осигуряване на условия за включване - те създават необходимите материални, институционални и културни предпоставки за участието на всички хора в общите дела. При това е важно да се отбележи, че приобщаващите политики са всеобхватни. Усилията се насочват към **промяна на средата, а не на индивида**. Средата трябва да премахне бариерите пред участието като липса на физически достъп, ригидни методи на преподаване и изпитване, изключващи нагласи и практики, фокусиране върху дефицитите и т.н. Ефективното приобщаване е непрекъснат процес, който изисква по-широк поглед върху личното развитие и активността на човека. Процесът изисква въвличането на всички заинтересовани страни. [Т.Младенов,2009; Т.Буут, 2011]

ПРИБОЩАВАНЕТО В ОБРАЗОВАНИЕТО. Това е един от аспектите на приобщаването в обществото. То означава да направим училищата подкрепящи и стимулиращи места за персонала и за учениците. [Т.Буут,2011]

ПРИБОЩАВАЩО ОБРАЗОВАНИЕ. Фундаменталните документи, проправящи пътя на приобщаването са *Всеобщата декларация за правата на човека* (1948) и *Конвенцията на ООН за правата на детето* (1989).

За пръв път идеологията на приобщаването са загатва в *Световната декларация за образование за всички* от Жомтиен, Тайланд (1990), въпреки че терминът „приобщаване“ не се използва в нея, но се подчертава колко е важно хората от маргинализираните групи да получат достъп до образование в общообразователната система.

През 90-те години на ХХ век идеите на приобщаващото образование получават официалната подкрепа от международната общност и залягат в редица документи: *Стандартни правила за равнопоставеност и равни шансове за хората с увреждания (1993); Декларация от Саламанка, с придружаваща я Рамка за действие в образованието на хора със специални потребности (1994); Преглед „Саламанка - пет години по-късно“ (1999); Рамка за действие на Световния форум по образованието, Дакар (2000); Цели на хилядолетието за развитие, съсредоточени върху ограничаването на бедността и социалното развитие (2000); Приоритетна инициатива „Образование за всички“ в сферата на уврежданията (2001).*

Приобщаващото образование не е цел само по себе си, а средство за постигане на по-висша цел - утвърждаването на едно приобщаващо общество.

ДЕФИНИЦИИ. Приобщаващото образование (*inclusive education*) означава, че всички ученици в едно училище, независимо от техните силни или слаби страни, в която и да било област, стават част от училищната общност. Те са приобщени в усещането си за принадлежност към другите ученици, учители и непедагогически персонал.

Базовото определение е прието на *Семинара в Агра (1998)*: „*Приобщаващото образование: обхваща повече дейности от формалното училищно обучение - то включва дейности в дома, общността, неформалните и неофициални системи; утвърждава, че всички деца са обучаеми; подпомага образователните структури, системи и методологии да посрещат потребностите на всички деца; признава и зачита различията между децата, свързани с възрастта, пола, етническата принадлежност, езика, уврежданията и т.н.; е динамичен процес, който постоянно се развива в зависимост от културата и контекста; е част от по-обхватната стратегия за изграждане на приобщаващо общество.*“ [С.Стъбс, 2002]

ПРИОБЩАВАНЕ, АСИМИЛАЦИЯ, ВКЛЮЧВАНЕ И ИЗКЛЮЧВАНЕ. Това са основните категории.

Приобщаването не означава асимилация или просто вдвояване на индивиди в съществуващата система на образование. Не е реформа, нито е вариант на специалното образование.

Процесът, чрез който се повишава участието на учениците, води до намаляване на натиска за изключване“. А терминът „включване“ често се използва като синоним на „приобщаване“ или „интеграция“. Но неговата употреба е много широка. [С.Стъбс, 2002; Т.Буут, 2011]

Вариантите на включващото образование се определят от степента на участие на учениците със специални нужди в редовното обучение: специално образование, интегрирано образование, приобщаващо образование.

ИДЕИ НА ПРИОБЩАВАЩОТО ОБРАЗОВАНИЕ, СВЪРЗАНИ С ДЕЦАТА.

- Всяко дете, независимо от различия, основани на възраст, пол, етническа принадлежност, увреждане или други бариери пред ученето, има право на достъп до качествено образование в общообразователната училищна система.
- Всички деца са обучаеми и всяко дете може да срещне трудности при ученето.
- Признание на различията между учениците. Приемане, че всички ученици и целият персонал са еднакво ценни и стойностни. Разглеждане на различията между учениците в зависимост от техните интереси, познания, умения, минало, майчин език, постижения или увреждане, като ресурси в подкрепа на ученето, а не като проблеми, които трябва да се преодоляват.
- Промяна във фокуса - от насоченост само към една определена група, към търсене на начини за преодоляване на бариерите пред ученето и участието на всички.
- Всички деца имат право на образование в своите общности.
- Всички деца имат нужда от подкрепа за своето учене.
- Приобщаващите училища носят полза за **всички** деца, защото подпомагат изграждането на приобщаващо общество.
- Педагогическият подход, ориентиран към детето е от полза за **всички** деца. [Л.Бартън,2005; Приобщаващото..., 2006; Т.Буут, 2011; С.Стъбс, 2002]

ИДЕИ НА ПРИОБЩАВАЩОТО ОБРАЗОВАНИЕ, СВЪРЗАНИ С ОБРАЗОВАТЕЛНАТА СИСТЕМА И УЧИЛИЩАТА.

- Образованието се реализира на различни места и чрез разнообразни подходи: формалното училищно обучение, неформално, неофициално образование, образование у дома, земеделско образование на полето, специфично религиозно образование в храмовете, както и всички форми на обичайно и традиционно образование.
- Гъвкави и отворени образователни системи. Учебните програми трябва да се приспособяват към децата, а не обратното.
- Подпомагача и гостоприемна образователна среда.
- Развитие на училището - ефективни училища.
- Приобщаването е процес, на ниво училище.Подход, обхващащ цялото училище, сътрудничество между партньори.
- “Подкрепа” включва всички дейности, които увеличават капацитета на училището да откликва на многообразните нужди на учениците.
- Подкрепата е част от всеки тип преподаване и всички специалисти са ангажирани с нея. [Л.Бартън,2005; Приобщаващото образование в България, 2006; Т.Буут, 2011; С.Стъбс, 2002]

ИДЕИ НА ПРИОБЩАВАЩОТО ОБРАЗОВАНИЕ, СВЪРЗАНИ С РАЗЛИЧИЯТА И ДИСКРИМИНАЦИЯТА.

- Свеждане до минимум на натиска за изключване, дискриминацията, сегрегацията, пречките за учене и участие в образованието на всички ученици.
- Повишаване нивото на участието на учениците и намаляване на изолацията им от различните култури, учебни програми и общности в местните училища.
- Изграждане на общности, възприемане и утвърждаване на ценности. Създаване на чувство за принадлежност. Съвместна работа на училище с други институции и общности за подобряване на образователните възможности и социалните условия в района.
- Такова реструктуриране на култури, политики и практики в училищата, че те да отговарят на многообразието от ученици в дадения район и всички да бъдат равнопоставени.
- Признаване правото на учениците на образование по местоживеене.
- Приобщаващото образование подготвя учениците за живот в общество, зачитащо и ценящо различията.
- Отношение към приемането на различията като ресурс, а не като проблем. Преподаване и учене, които зачитат такива различия. [Л.Бартън,2005; Приобщаващото..., 2006; Т.Буут, 2011; С.Стъбс, 2002]

ИДЕИ НА ПРИОБЩАВАЩОТО ОБРАЗОВАНИЕ, СВЪРЗАНИ С ПРОЦЕСИТЕ ЗА ВЪВЕЖДАНЕ НА ПРИОБЩАВАНЕТО.

- Откриване и премахване на бариерите пред приобщаването.
- Намаляване на пречките (затрудненията) пред ученето и участието на **всички** ученици не само на категоризираните като деца със СОП или от малцинствени общности. Подобни препятствия могат да бъдат срещнати както във всички области на училищния живот, така и в общността и в местните и националните политики. Пречките се появяват и при взаимодействията между учениците, също и от характера на преподавания материал, както и от начина на преподаването му. Подобни пречки (затруднения) могат да спрат достъпа до училище или да ограничат участието в него.
- Извличане на поуки от вече натрупания опит в преодоляването на пречките пред достъпа и участието на конкретни ученици с цел да се постигне промяна в полза на всички ученици.
- Подобряване на училищната среда както за персонала, така и за учениците и родителите.
- Насърчаване на устойчиви взаимоотношения между училищата и общностите.
- Увеличаване на действителното участие на всички. Сътрудничество, партньорство.

- Методология, основана на участието; изследвания, насочени към действие; проучвания чрез сътрудничество. [Л.Бартън,2005; Приобщаващото..., 2006; Т.Буут, 2011; С.Стъбс, 2002]

ИДЕИ НА ПРИОБЩАВАЩОТО ОБРАЗОВАНИЕ, СВЪРЗАНИ С РЕСУРСИТЕ.

- Приобщаването трябва да бъде осигурено с необходимите ресурси.
- Под ресурси не се разбира само пари. Те могат да се открият във всеки аспект на училището: в учениците, в родителите, в общността и в учителите, в промяната на култури, политики и практики.
- Приобщаването трябва да подобрява ефикасността и финансовата ефективност на образователната система.
- Връзка на образованието с локалното и глобалното.
- Различните деца се нуждаят от подходящи ресурси в училище и на местно ниво. Активизиране на местните ресурси.
- Преразпределяне на наличните ресурси.
- Възприемане на хората (децата, родителите, учителите и т.н.) като основен ресурс.
- Насърчаване на участието на родителите в процеса на преподаване и във взаимоотношенията. [Л.Бартън, 2005; Приобщаващото..., 2006; Т.Буут, 2011; С.Стъбс, 2002]

ПРИОБЩАВАЩО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ. Въпреки че в последните години са предприети мерки, които могат да бъдат качествени като практики на приобщаващо образование, то все още не е сред приоритетите на образователната политика в България. Приобщаващото образование отсъства и от официалния дискурс, тъй като е подменено с понятието интегрирано обучение, което носи различен смисъл. [Приобщаващото образование в България, 2006]

ПРИОБЩАВАНЕ И ИНТЕГРАЦИЯ. Общото между двата подхода е стремежът към включване в обща среда. В същото време между тях има и редица важни разлики, които превръщат интеграцията в междинен етап при прехода от институционализация и специално образование към приобщаване. [Т.Младенов,2009; С.Стъбс, 2002; Приобщаващото..., 2006]

ИНТЕГРАЦИЯ	ПРИОБЩАВАНЕ
Промяна на детето, за да пасне то на системата (стандарта)	Промяна на средата (системата), така че тя да отговори адекватно на разнообразието от ученици с различни нужди
Основно понятие е „специални образователни потребности“	Основно понятие е „бариери пред играта, ученето и участието“
Включване на деца с увреждания в общообразователни училища	Подход за цялостно развитие на училището - споделени отговорности и съвместно решаване на проблемите

Не всички деца са обучаеми и могат да бъдат интегрирани	Всички деца са обучаеми и могат да бъдат приобщени
Фокусира се върху академичните умения	Отчита наличието на различни видове умения, не само академични
Фокусира се върху методите на преподаване и/или коригиране на дефицитите	Фокусира се върху цялостна промяна на средата - практики, политики и култура в училище; изграждане на достъпна и гостоприемна среда за всички
Фокусира се върху работата с детето в училище и/или в ресурсния кабинет	Обхваща и работа с други системи и с общността като цяло, активизиране и използване на ресурсите на общността
Специална среда, оборудване, учебни техники, допълнителни ресурси за всяко дете	Ресурсите се разпределят така, че да подкрепят ученето на всички ученици
Индивидуална подкрепа от страна на учителя	„Деца обучават деца“ и взаимопомощ между връстници
Специален учител	Екипен подход
По-голямата част от ресурсите и методите са насочени към детето	По-голямата част от ресурсите и методите са насочени към професионалното развитие на учителите или към системата
Ако детето отпадне от училище, повтара класа или е изключено, вината е негова	Вината е на системата
Достъпност на общообразователните училища като физическа възможност за присъствие	Достъпност и адекватност на учебната програма и съдържание, на преподаването на учебния материал

ЛИТЕРАТУРА

1. Angelova, Liliya. Go you quality education for all children? <<http://www.cil.bg>>
2. Barton, Len. (2005) Inclusive education and training of teachers - grounds for hope or another illusion. - Sofia.
3. Booth, Tony et all. (2011) Index for Inclusion: developing learning and participation in schools. <www.eenet.org.uk/resources/docs/Index%20Bulgarian.pdf>
4. Learning in Europe: Proceedings of teachers and parents, or what we can learn about the inclusion of the British experience (2009), - Sofia.
5. Inclusive education in Bulgaria: how much do we have? (2006). Report with recommendations to "Save the Children - UK", - Sofia.
6. Stubbs, Sue. (2002) Inclusive education - when resources are not reaching, - Sofia.

Адрес за кореспонденция:
 проф. д-р Иван Петков Иванов
 ШУ „Еп. Константин Преславски“
 ivanov1@gbg.bg